

„KRISTUS A SOFIE“: MYSTÉRIUM CONIUNCTIONIS U NOVALISE

Gerhard Wehr

Friedrich von Hardenberg, jenž se záhy stal *Novalisem*, se dotýká mystérií coniunctionis filosoficky i umělecky jako žádný jiný básník. Poetická představivost mladého filosofa a jeho schopnost reflexe sice již od počátku krouží kolem očividně tajemného středobodu, lásky, sňatku krále a královny, svatby jako tajemství těla, duše a ducha; avšak svůj existenciálně-numinózní charakter dostávají teprve po vlastní milostné zkušenosti, po setkání se Sofií. Mladý veršotepec se stává básníkem, ze začátečníka je náhle mág romantizmu a křesťanský ezoterik. Neboť jeho vůdčí motiv zní:

*Neznáme hlubiny svého ducha.
Dovnitř vede tajuplná cesta...*

Tuto vnitřní cestu, po níž kráčil *Novalis* ve svém životě, nelze jednoduše srovnávat s vnitřním životem vězicím v subjektivnu. Jeho introspekce, pohled do nitra, nejsou nikdy omezeny pouze na vlastní osobu či izolovány. Musí se jakožto „obdařen smyslem“ hned otevřít, aby odhalil člověku plnost života až do oblasti, vnímatelné smysly. Vše viditelné se stává neviditelným, spočívajícím ve stavu tajemství. V jedné ze svých „Duchovních písní“, proniknut pravým bohmeovským duchovním zaměřením a inspirací, píše o Kristu:

On je hvězdou, sluncem je, pramenem věčného žití. Z býlí, světla, moře, kamene jeho laskavá tvář se třpytí.

Podobně jako u *Jakoba Bohmeho*, smyslové a nadsmyslové nezůstává od sebe dlouho odděleno. Oboje spolu úzce souvisí. Navzájem se proniká. Ovocem tohoto spojení je neustále, jak říká Goethe, „posvát-ně-profánní tajemství“. Rozhodující obrat na cestě do nitra je u *Friedricha von Hardenberg* třeba hledat v životním setkání se Sophií von Kuhn. Setkání s touto dívkou, která sotva vyrostla z dětských střevíčků, jistě umožňuje různý výklad (vždy podle způsobu pozorování a místa, z něhož se díváme). Stručně zde probereme pouze jeden aspekt, který sám básník považoval za životně důležitý: zasvěcení do mystérií života a smrti. „Jediná čtvrt hodina o mně rozhodla,“ přiznává se svému bratru Erasmovi, když mu vyprávěl o prvních společných chvílích. V duchu ezoterní tradice lze také v tomto případě mluvit o účasti na mystériu coniunctionis. Protože *Novalis* v setkání s touto dívkou opravdu našel své pravé já - nebo vyjádřeno psychologicky - své bytostné Já.

Toto setkání můžeme načrtnout pouze stěží; z vnějšího pohledu se neděje „nic zvláštního“: mladý muž si bleskurychle uvědomí, že stojí tváří v tvář své jediné milované - nikoli jedné z mnoha možných. A třebaže erós krve mluví svou nepřehlédnutelnou, vášnivou řečí, jejíž mnohé nesporné důkazy *Novalis* přináší, účastník setkání jasně cítí, „že jsou i bližší příbuzenské vztahy než ty, které podmiňuje krev“. Tu jde o víc, než jen o krátkodobé, rychlé změně podléhající pocity, jelikož tento vztah si žádá zvláštní zkoušku. Musí odolat smrti. Teprve když *Sophie* po těžkém utrpení umírá na souchotiny a osamělý má již za sebou dny temného truchlení, začíná pro milence vycházet světlo nového života z druhé strany skutečnosti. Teprve nyní se snoubenci sjednocují posvátnou svatbou.

I když *Novalis* již za života své nevěsty říkal, že má stejné jméno jako předmět jeho studia, tedy „filo-sofie“, teprve po *Sophiině* smrti se mu otevírá zrak pro opravdovou, transparentní zkušenost. To znamená, že teprve teď začíná vnímat duchovní skutečnost v plném smyslu slova, o níž sice předtím věděl, přemýšlel a kolem níž se jako básník pohyboval; ale až nyní se mu tato skutečnost spojuje se jménem a osobou konkrétního člověka. Otevírá se mu duchovní zrak, smyslový orgán vyššího řádu.

Můžeme si položit otázku: Je obraz duše, která se Novalisovi zjevuje, obrazem pouhé vzpomínky na Sophii von Kühn, se všemi jejími svérázy i špatnými vlastnostmi, nebo se jeho pohledu skýtá mnohem mocnější, úplně jiná dimenze?

Podivuhodné v dějinách křesťanství novější doby je bezpochyby to, že přísně pietisticky vycištěný protestant *Friedrich von Hardenberg* nachází skrze zkušenost lásky a smrti přístup ke skutečnosti božské Sofie. Podobně jako u *Jakoba Bohmeho* byla tak prolomena úzkoprsost a jednostrannost patriarchálně zaměřené zbožnosti a teologie. Archetyp božské Sofie, který známe jednak z pozdně židovských knih moudrosti, jednak z gnóze a mystiky („Sapientia“) a rovněž z *Bohmeho* školy, vychází na obzoru individuální zkušenosti. *Novalis* pak může říci, že Sofii v její pravé, duchovní podobě vlastně nikdy neztratil. Ve skutečnosti v ní teprve nyní našel doposud ne-uvědoměnou stránku své vlastní tvůrčí osobnosti. Pozemské setkání bylo jen předehrou a tělesná smrt nebyla koncem, nýbrž začátkem, zasvěcením do setkání na nové úrovni bytí. *Novalis* nám o ní přináší řadu důkazů.

Jednou slyšíme o vizionářském nadání, jímž byl obdařen po návštěvě hrobu zesnulé snoubenky. května roku 1797 si pětadvacetiletý *Novalis* do svého deníku zaznamenal:

Večer jsem šel za Sofií. Tu jsem zakusil nepopsatelnou radost — záblesky nadšení. — Hrob jsem zfoukl ze sebe jako prach. — Staletí byla jako okamžiky — její blízkost bylo možno cítit — a já jsem věřil, že znovu přijde.

Od doby této vize u hrobu a vidění, o němž se mluví v „Hymnech k počtě noci“, se datuje poezie toho *Novalise*, kterého známe, tedy nejenom básníka „modré květiny“ romantizmu, nýbrž člověka, prodchnutého vnitřními zkušenostmi, zasvěcence mystérií noci a svatby ve smrti. Na druhé straně však nesmíme podceňovat významný vliv jeho druhé nevěsty, Julie von Charpentier, na jeho pozdní tvorbu, tj. v době do konce jeho krátkého života 25. března 1801. Tento druhý milostný vztah však nijak není v rozporu s jedinečným setkáním se Sophií von Kühn. Transcendující prožitek Sofie, posouvající lidské setkání na vyšší úroveň, byl spíše předpokladem pro tuto, jak ji v jedné básni nazývá, „poslední lásku“.

Skutečnost, že *Novalis* ve svých písních a hymnech učinil Eróta takřka znovu „způsobilým pro kult se téměř vymyká redukcí spirituálního výkladu pro téměř dvoutisíciletém podezřívání, odmítání a pro-klínání těla, erótu a sexuality si dnes zaslouží, aby byl uznán, a to právě v době, kdy nám - právě z opačného pólu - hrozí jeho opětovné nesprávné uctívání v podobě extrémního sexualizmu! Metaforiku Eróta, s níž *Novalis* proniká až k mystériu proměny těla a krve a která objímá celý stvořený svět, lze přirovnat k odvážnému mostu, jenž se pne nad osudovou hraniční řekou, a tak nám dovoluje výhled na unio mystica. Oblouk tohoto mostu byl napnut nad propastí, oddělující hmotu a ducha, tento svět a svět za ním, v poezii a filosofii toho, jenž o sobě říká, že „uhodl vyšší účel pozemského těla“. Neboť v Hymnu, který oslavuje Eróta a Večeři Páně jako jednotu, se píše:

*Jen nemnozí znají
tajemství lásky,
cítí nenasycení
a věčnou žízeň.
Božský význam
večeře Páně
je hádankou pro pozemské smysly;
Ale kdo jednou
z horkých rtů lásky
dech života sál,
komu posvátný žár
roztavil srdce
ve chvějící se vlny,
komu se otevřel zrak,*

*a KDO změřil nebe
bezednou hloubku,
bude jíst z jeho těla
a pít z jeho krve věčně...*

Zde mluví prorok, jemuž se „otevřel zrak“. V jednom pohledu vidí nyní celou budoucnost lidstva. Na jiném místě, avšak ve stejném myšlenkovém a symbolickém kontextu, pokračuje:

*Založena je říše věčnosti,
v lásce a míru končí svár.
Již přešel dlouhý sen bolesti,
Sofie střeží srdcí žár.*

Těmito verši končí první část románového fragmentu „Heinrich von Ofterdingen“, nazvaná „Očekávání“. Připomeňme si zde i ty strofy, které byly napsány v předtuše, ještě za života Sophie, a v nichž básník s pozoruhodným jasnozřením předjímá pozdější prvky svých vizí:

*Mám být oddělen věčně?
- Je snad předtuchou příštího spojení to,
co jsme tu již vzájemně poznali,
ale nedokázali ještě plně uchopit?*

*Ty nejsi mámení, ty, hlas génia,
ty vidění všeho, co nás činí nesmrtelnými,
ty vědomí hodnoty,
jež teprve a jedině zde může být pochopena.*

*Jednou bude lidstvo tím, co Sofie mně
Nyní je - dokonalá - v půvabu ctnosti —
Pak si již nebudeme plést vyšší vědomí
s opilostí vínem.*

Dvojice slov, které si Novalis zapsal do deníku v době po Sophiině odchodu, a které mohou být považovány za klíčová pro celý jeho duchovně-náboženský zápas o poznání, zní:

Kristus a Sofie

Novalis tím přirozeně opouští pozici tradičních církví, podepřenou dogmatem a formulacemi vyznání víry. Rozráží bránu ke křesťanství, jež člověka staví na cestu, která jej - v individuálním i kosmickém pohledu - vede k cíli vývoje. Neboť coniunctio, kterou prožívá ve svém tušení, spojuje hmotu a ducha, zemi a nebe. Metafory Eróta a Večeře Páně mají sloužit k tomu, aby přiblížily posvátnou svatbu individuálnímu prožívání. Závažné je rovněž to, že hmotný aspekt je spolu s posvátnou dimenzí pojat v jedno. Mohli bychom mluvit také o dvojitým aspektu křesťanské ezoteriky, s nímž se setkáváme na jedné straně v mystice, na druhé straně v alchymii a v původním rosekruciánství. Zahnuje sebezpoznání i poznání světa, mystická a chymická svatba se setkávají v jednom bodě.

O tomto „ezoterickém, v nejhlubším janovském smyslu křesťanském duchu, pro nějž nejsou žádné dálky ve světě a žádné hlubiny tajemství nedosažitelné a který se k velkým mystikům druží, jako by byl stejného rodu“ (Martin Beheim-Schwarzbach), píše *Friedrich Hiebel* ve svém životopisu *Novalise* takto:

S ním začala nová epocha křesťanské existence, která je postavena na základě vědomí čistého Já. Jeho život byl příkladem typu křesťanského učednictví, s nímž jsme se doposud nesečkali. Touha po návratu zlatého věku tryskala z jeho ryzí ochoty stát se dítětem, janovským dítětem Božím. Cítili ji i lidé, kteří jej svého času znali pouze vzdáleně... V Novalisovi žila nálada příchodu věku, který se v okamžicích zření stával jistotou Kristovy přítomnosti. Teprve postupně nacházel domov v našem století. Jako člověk budoucnosti vejde do příštího tisíciletí. Jeho vliv roste a šíří se do celého světa. Slovo o Kristově blízkosti přetrvává.

I slova tohoto interpreta mají rysy proroctví. Jak se mohou splnit? Přitom nelze popřít, že *Harden-bergovy* texty a obrazy mají v sobě fascinující sílu, které se sotva někdo ubrání. Fascinosum se stává nu- minózním i proto, že se tu vzývá mystérium coniunctionis. Vše pozemské a lidsky individuální, i milostný vztah Friedricha a Sophie (a právě on), se jeví jako transcendentní. Řečeno jeho vlastními slovy to znamená, že

Velké tajemství je všem otevřeno a navždy zůstane nevyčerpatelné. Z bolesti se rodí nový svět, a v slzách se popel rozpouští v nápoj věčného života. V každém přebývá nebeská Matka, aby zrodila každé dítě k věčnosti. Necítíte to sladké zrození v tlukotu svého srdce?